

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXVII

SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXVII

THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE, HISTORY,
LITERATURE
AND ARTS
XI

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, AUGUST 20–21, 2019

Editorial Board

Stanoje Bojanin, PhD (Belgrade, Serbia); Zlata Bojović, PhD, full member of SASA (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević, PhD (Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD (Moscow, Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia); Viktor Savić, PhD (Belgrade, Serbia); Radoslava Stankova, PhD (Sofia, Bulgaria); Rada Stijović, PhD (Belgrade, Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić, Montenegro); Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia); Wolfgang Steininger, PhD (Graz, Austria)

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2021

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXVII

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
XI

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 20–21. АВГУСТ 2019. ГОДИНЕ

Редакција

*др Сјаноје Бојанин (Београд, Србија); др Злајна Бојовић, редовни
члан САНУ (Београд, Србија); др Павле Драгичевић (Бања Лука,
Република Српска); др Јекатерина Јакушкина (Москва, Русија);
др Гордана Јовановић (Београд, Србија);
др Виктор Савић (Београд, Србија); др Радослава Сјанкова
(Софија, Бугарска); др Рада Симијовић (Београд, Србија);
др Јелица Симојановић (Никишић, Црна Гора); др Љиљана Симошић
(Београд, Србија); др Волфганг Шпајнингер (Грац, Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ
2021

Издавачи
Народна библиотека „Ресавска школа“, Деспотовац
Институт за српски језик САНУ, Београд

За издаваче
Санела Симић
проф. др Софија Милорадовић

Рецензенти
др Станоје Бојанин (Београд, Србија)
др Злата Бојовић, дописни члан САНУ (Београд, Србија)
др Гордана Јовановић (Београд, Србија)
др Рада Стијовић (Београд, Србија)
др Љиљана Стошић (Београд, Србија)

ISBN 978-86-82379-86-7

САДРЖАЈ

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ, КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

ЗЛАТА Д. БОЈОВИЋ (Београд): *Десетог Стефан Лазаревић и његово
доба у Летопису црковном Андрије Змајевића*

9

РАДИВОЈ Ђ. РАДИЋ (Београд): *Кад средњовековног човека заболи
зуб (Рецепти из медицинских љиручника)*

21

ЉИЉАНА М. ЈУХАС ГЕОРГИЈЕВСКА (Београд): *Похвала као
микрожанр у српским житијима XIII и њрвих деценија XIV века*

33

ТОМИСЛАВ Ж. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *Српски љрејиси
Теодосијевог Житија Светога Саве у односу на Теодулов љрејис*

49

ЗОРИЦА С. ВИТИЋ (Београд): *Књижевноуметничке
карактеристике и утицаји Житија Светог Петра Атонског*

79

ГОРДАНА М. ЈОВАНОВИЋ, МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ
(Београд): *О лексеми отачаство у љреводима житија Светог Саве од
Доментијана и Теодосија на савремени српски језик*

95

МИРЈАНА Ж. БОШКОВ (Нови Сад): *О варијанти Констаниноровог
родослова у Крусовољу, цетињском зборнику из средине XVIII века*

111

МИЛОШ Б. ИВАНОВИЋ (Београд): *Шта је Констанин Филозоф
љрећуио у Житију деспота Стефана Лазаревића?*

137

БОРИС Ж. БАБИЋ (Бања Лука): *Ко је био византијски рајник Фока
љоменуи у Животу деспота Стефана Лазаревића од Констанинина
Филозофа?*

151

АНЂЕЛА Ђ. ГАВРИЛОВИЋ (Београд): *О љомену Кине у Житију
деспота Стефана Лазаревића од Констанинина Филозофа*

163

АЛЕКСАНДАР Р. КРСТИЋ (Београд): *Ресавска звона и монашка
издаја – о једној вестии из Никољског и Бранковићевог лейојиса*

181

БОРИС С. СТОЈКОВСКИ (Нови Сад): *Српска десјојовина у делу
Марјина Сегона – неколико истјоријских ојсервацја*
203

БРАНИСЛАВ Ј. ЦВЕТКОВИЋ (Јагодина): *Порјреј десјоја
Стефана у Ресави: истјориографја и иконографја*
219

БРАНКА С. ИВАНИЋ (Београд): *Предсјаве обедовања и јрјезног
јосуја у Манасији. II део: сјаклене боце манасијског јија*
255

МАРИЈА П. МАРИЋ ЈЕРИНИЋ (Београд): *Печайњак манасјира
Манасије у збирци Народного музеја у Београду*
269

ЛАРИСА О. ВИЛИМОНОВИЋ (Београд): *Химне Богородици у
српској јоезији XIV и XV века. Прилог јроучавању кулја Богородице у
средњовековној Србији*
285

ЉИЉАНА Н. СТОШИЋ (Београд): *Исламски ујицај и
орјентализам у српској умејносји од средњег века до данас*
315

МИЛИВОЈЕ С. СПАСИЋ (Београд): *Свети Сава у школским
уцбеницима*
343

ТРИБИНА „ОСАМ ВЕКОВА АУТОКЕФАЛНОСТИ СРПСКЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ“, 22. АВГУСТ 2019. ГОДИНЕ

ИВИЦА С. ЧАИРОВИЋ (Београд): *Рим и Балкан јочейком XIII века.
Addendum*
361

ХРОНИКА

САНЕЛА Р. СИМИЋ (Деспотовац): *Хроника XXVII Дана
српскога духовног јреображења. Вечни сјај десјојовог ореола*
377

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

Анђела Ђ. Гавриловић*
(Филозофски факултет Универзитета у Београд,
Институт за историју уметности)**

УДК: 821.163.1.09-94 Константин Филозоф
Оригинални научни рад

О ПОМЕНУ КИНЕ У ЖИТИЈУ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА ОД КОНСТАНТИНА ФИЛОЗОФА

Тема рада је редак и драгоцен помен Кине у *Житију деспота Стефана Лазаревића* од Константина Филозофа (око 1431). Реч је по свој прилици о најстаријем помену Кине у српским историјским изворима. У раду се анализира назив који Константин Филозоф користи за Кину – „Љтан“: указује се на порекло овог имена и његово значење, као и на изворе на које се Константин Филозоф ослањао именујући Кину на поменути а не неки другачији начин. У првом делу рада, у форми својеврсног увода, разматрају се Тимурова ратовања, као и основни историјски токови монголске и кинеске историје у циљу јаснијег разумевања Тамерланових тежњи за освајањем кинеског царства династије Минг почетком XV века.

Кључне речи: Кина, „Хтаи“, Катај, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Константин Филозоф, 1431, назив Кине, порекло, значење.

Увод

Чињеница да се у *Житију деспота Стефана Лазаревића* од Константина Филозофа помиње Кина изненађује. У данашњој науци овај податак је доста занемарен, нарочито ако се има у виду да је, по свој прилици, реч о најстаријем помену кинеске државе у српским историјским изворима. Ако се настанак житија стави у време око 1431. године, ова белешка се датује у исто време.

Описујући живот и подвиге сина Лазара Хребељановића, другог и последњег српског владара из династије Лазаревића, деспота Стефана,

* andjela1321@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Српска средњовековна уметност и њен европски контекст* (бр. 177036), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Константин Филозоф износи и повест о татарском емиру Тамерлану – Тимуру Ленки (1336–1405), који је, поред бројних војних кампања и освајања, извршио припреме и намеравао да крене у поход да освоји Кину, у чему га је зауставила смрт.¹ Како је то давно с правом запажено, његово огромно царство које се простирало од Мале Азије до Кине и од данашњег Казахстана до Њу Делхија брзо је нестало, али су се последице његових деловања дуго осећале.²

Константин Филозоф, с разлогом, доста пажње и редова посвећује Тимуровим војевањима, чак два поглавља (39. и 40. поглавље житија) односно преко четири странице, док се помен Кине налази у 40. поглављу истог дела.³ Он веома минуциозно описује чињенице о Тимуру Ленки (Демнрџ), показујући велику упућеност у живот „цара Перса и Татара“ (царџ Персомџ и Татаромџ), како га назива у деспотовом животопису, дајући му тиме на значају.⁴ Реч је о великом освајачу турско-монголског порекла, који је по површини територије освојио области којима је

¹ О Тимуру Ленки (Тамерлану) и његовој владавини постоји веома обимна библиографија, стога овде наводимо само главна дела: *Islamic Central Asia. An Anthology of Historical Sources*, ur. S. Levi, R. Sela, Bloomington, 2010, 165–180; A. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, prev. J. S. Sanders, London, 1936; R. González de Clavijo, *Narrative of the Embassy of Ruy González de Clavijo to the Court of Timour, at Samarcand, A. D. 1403–1406*, Cambridge, 2004; L. Bouvat, *L'empire mongol, 2ème phase*, Paris, 1927, 19–76; R. Grousset, *L'empire des steppes. Atilla, Gengis Khan, Tamerlan*, Paris, 1965 [1938], 415–534; H. Hookham, *Tamburlaine the Conqueror*, London, 1962; A. P. Novosel'tsev, *On the Historical Evaluation of Tamerlane*, *Soviet Studies in History* 12/3, 1973, 37–70; B. F. Manz, *Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty*, *Iranian Studies* 2/1–2, 1988, 105–122; M.-M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Campagne de Timur en Anatolie*, London, 1977; B. F. Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge, 1989; Th. W. Lentz, G. D. Lowry, *Timur and the Princely Vision. Persian Art and Culture in the Fifteenth Century*, Washington, 1989, 17–66; D. Nicolle, *The Mongol Warlords. Genghis Khan. Kublai Khan. Hülegü. Tamerlane*, London, 1990, 145–187; B. F. Manz, *Temür and the Problem of a Conqueror's Legacy*, *Journal of the Royal Asiatic Society* 8/1, 1998, 21–41; B. F. Manz, *Timur Lang*, u: *The encyclopedia of Islam*, X, ur. P. J. Bearman i dr., Leiden, 2000; J. J. Saunders, *The History of the Mongol Conquests*, New York, 2001 [1971], 173–174; M. Shtrenshis, *Tamerlane and the Jews*, London – New York 2002; J. Marozzi, *Tamerlane The Sword of Islam, Conqueror of the World*, Cambridge, 2006; R. Abazov, *Timur (Tamerlane) and the Timuride Empire in Central Asia*, *The Palgrave Concise Historical Atlas of Central Asia*, New York, 2008, XII.25 (Map 25); о легендарним Тамерлановим биографијама R. Sela, *The Legendary Biographies of Tamerlan. Islam and Heroic Apocrypha in Central Asia*, Cambridge, 2011.

² L. Bouvat, *L'empire mongol*, 20.

³ П. Поповић, *Старе српске биографије XV и XVII века. Цамблук, Консијантин, Пајсије*, Београд, 1936, 70–75; В. Јагић, *Консијантин Филозоф и његов животи десјотија Сиџефана*, Гласник Српског ученог друштва XLII, 1875, 225–377 [Константин Филозоф, *Консијантин Филозоф и његов Животи Сиџефана Лазаревића*, Горњи Милановац, 2004, 225–377 – фототипско издање из 1875; у даљем тексту, са бројем стране).

⁴ В. Јагић, *Консијантин Филозоф и његов животи десјотија Сиџефана*, 272; П. Поповић, *Старе српске биографије*, 70.

владао Александар Велики. У изворима је забележено да је захваљујући небеској подршци у својим успесима надмашио и самог Џингис-кана, а надмашио га је и у суровости.⁵ Тимурово царство простирало се од Москве до Кинеског зида.⁶ Он је био муслиман и потомак Монгола, говорио је турски и персијски језик и припадао обама световима – и монголском и исламском.⁷ На почетку своје каријере Тимур је константном политичком и војном активношћу и посвећеношћу, као и пажљивим и мудрим потезима, постепено стварао себи услове за даљи напредак.⁸ Премда је припадао племенској аристократији, није био у сродству са Џингис-каном, па стога није имао право на титулу кана. Такође, није био ни вођа свог племена.⁹ Ипак, он се својом личношћу и способностима истицао, на mudar начин наметнуо и на делима показао као вођа. Циљ његових освајања био је, с једне стране, обнова Џингис-кановог царства, а с друге стране, ширење ислама.¹⁰ Деведестих година XIV века Тимур је освојио Персију, априла 1395. године победио је Токтамиша у одсудној бици на реци Терек, 1398. године прешао Инд и заузео Делхи.¹¹ Убрзо је до Тимура стигла вест о напредовању турског султана Бајазита према његовим областима, па се већ наредне године Тимурова војска вратила у домовину – Самарканд.¹² Пре напада на Анкару, Тимур је кренуо у поход на Грузију, потом је заузео и опљачкао неколико турских градова, упутио се ка Сирији, заузео градове Дамаск

⁵ B. R. Manz, *Tamerlane's Career and Its Uses*, *Journal of World History* 13, 2002, 6.

⁶ A. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, xv–xvi.

⁷ B. F. Manz, *Temür and the Problem of a Conqueror's Legacy*, 21–22 и даље.

⁸ B. F. Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, 45–57.

⁹ B. F. Manz, *Tamerlane's Career*, 2.

¹⁰ За хронологију Тимурових освајања в. А. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, xvii–xviii.

¹¹ О Токтамишу в. А. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, 13–15, 73–87; Н. Hookham, *Tamburlaine the Conqueror*, 108–109, 110–112, 119–141, 156–161; R. Frost, *The Oxford History of Poland-Lithuania*, I. *The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569*, Oxford, 2015, 31, 85; R. Hautala, *The Mongol Empire*, у: *The Cambridge History of War*, II. *War and the Medieval World*, ур. А. Curry, D. A. Graff, Cambridge, 2020, 307–308; о бици на реци Терек в. Н. Hookham, *Tamburlaine the Conqueror*, 156–161; B. Manz, *Timur Lang*, у: *The encyclopedia of Islam*, X, ур. P. J. Bearman i dr., Leiden, 2000; о Тимуровом походу на Индију в. А. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, 95–100; W. W. Hunter, *The Indian Empire: Timur's Invasion 1398*, *The Imperial Gazetteer of India* 2, 1909, 366; K. S. Lal, *Twilight of the Sultanate: A Political, Social and Cultural History of the Sultanate of Delhi from the Invasion of Timur to the Conquest of Babar 1398–1526*, Bombai–Calcutta–Delhi–Madras, 1995, 14–43, о освајању Делхија посебно 27–31; о Индији после Тимурових освајања и његовом утицају на културу Индије в. F. Orsini, S. Sheikh, *After Timur Left. Culture and Circulation in Fifteenth-Century India*, Oxford, 2014; о начину на који је Тимур освајао градове в. J. Aubin, *Comment Tamerlan prenait les villes*, *Studia Isalmica* 19, 1963, 83–122.

¹² A. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, 114–117.

и Алепо (1400) и најзад кренуо према Ирану, заузевши Багдад (1401).¹³ Када је после још операција Тимур ступио на Бајазитову територију, султан Бајазит је боравио под зидинама Цариграда.¹⁴ Одуставши од напада на Цариград, упутио се према истоку. Упркос бројним успешним биткама, походима и освајањима, највећа и најзначајнија битка Тимура Ленке била је Анкарска или Ангорска битка против турског султана Бајазита, будући да је реч о судару двојице најјачих владара исламског света. Победивши и заробивши турског султана Бајазита у бици код Ангоре 1402. године, Тимур је продужио на тај начин живот и Византији и слободној Српској деспотовини.¹⁵ Најзад, у склопу до сада реченог, да би се јасније разумела Тимурова тежња за освајањем Кине, укратко ћемо изложити и основне црте историјских токова везаних за Монголско и Кинеско царство.

Монголско царство, које је основао Џингис-кан (1162–1227), после његове смрти подељено је између четворице његових синова на четири јединице, тако да је сваки син у складу са номадским племенским традицијама добио на управу свој део државе – улус, који се разликовао од „централног улуса“, којим је владао велики кан. У другој половини XIII века, Монголско царство се дезинтегрисало у независне државе – канатом Златна Хорда, који је основао најстарији Џингис-канов син, Јочи (тј. Џучи; 1182–1226/1227), касније је управљао Јочијев син Бату-кан (1205–1255); Чагатајским канатом, који је основао други Џингис-канов син, Чагатај (1183–1242), управљали су његови наследници у Туркменистану и Трансоксијани; Илканатом (данашњи Иран) управљали су наследници Џингис-кановог унука Хулагу-кана

¹³ О освајању Дамаска в. D. S. Margoliouth, *Cairo, Jerusalem and Damascus. Three Chief Cities of the Egyptian Sultans*, New York, 2009, 441–454; о освајању Алепа в. R. Burns, *Aleppo. A History*, London – New York, 2017, 188–189 (Tamerlane); о освајању Багдада в. J. Aubin, *Tamerlan à Bagdad*, Arabica 9/1, 1962, 303–309.

¹⁴ A. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, 116.

¹⁵ О султану Бајазиту I (1389–1402) в. нпр.: S. W. Reinert, *Bayezid I*, у: Oxford Dictionary of Byzantium, I, ур. A. Kazhdan, New York – Oxford, 1991, 273 (са литературом); isti, *The Palaiologoi, Yildirim Bayezid and Constantinople: June 1389 – March 1391*, New York, 1993; Н. Ваген, *Бајазит I (1389 –1402)*, у: Р. Мартран, Историја Османског царства, Београд, 2002, 49–62; о бици код Ангоре и њеним последицама в. A. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, 176–177, 180–186; П. Поповић, *Сјаре српске биографије*, 72–73; N. Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Сарајево, 1971, 21–26, 48, 50; *Историја Османског царства*, прир. Р. Мантран, Београд, 2002, 61–65, 67–68; И. Ђурић, *Сумрак Византије, Време Јована VIII Палеолога. 1392–1448*, Београд, 2007, 103–105, 106–108, 110.100, 124. 151, 154.3, и др.; S. C. Tucker, *Battles that Changed History. An Encyclopedia of World Conflict*, Santa Barbara – Denver – Oxford, 2011, 139–141 (са литературом); М. Шунца, М. Ивановић, *Историјска њерцейција султана Бајазита I у делу Константина Филозофа*, Историјски часопис 68, 2019, 69–98 (са литературом).

(1215–1265), док је четврти Џингис-канов син, Толуј (1101–1232), управљао источним делом Азије (а касније и његов син Кублај-кан – 1215–1294), а у састав овог каната је касније улазила и Кина.¹⁶ Након смрти најстаријег Џингис-кановог сина, Јочија (Џучија), Огедеј је постао велики кан (1229–1241). Освајањима Џингис-кана и освајањима његових потомака Монголско царство је постало у историји највеће копнено царство, које се простирало од Мађарске у Европи до Кореје у Азији. Унук Џингис-кана, син четвртог његовог сина Толуја (1191–1232), Кублај-кан (1215–1294), био је последњи велики кан Монголског царства (1260–1294) и оснивач и први цар монголске династије Јуен (1279–1368), која је завладала Кином након што ју је он освојио.¹⁷ На крају своје владавине, Тимур је задобио пуну контролу над три монголска улуса, односно над свим остацима Чагатајског каната, Илканата и Златне Хорде. Он је своје иранске, мамелучке и отоманске кампање оправдавао поновним наметањем легитимне монголске контроле над земаљама које су заузеле узурпатори.¹⁸ Исто важи и за

¹⁶ О Џингис-кану постоји веома обимна литература, па овде истичемо само основна дела: *The Secret History of Mongols, The Life and Times of Chinggis Khan*, translated, edited and with an Introduction by U. Onon, London – New York, 2001; J. J. Saunders, *The History of the Mongol Conquests*, 44–70; S. Turnbull, *Genghis Khan and the Mongol Conquests 1190–1400*, Oxford, 2003; H. D. Martin, *The Rise of Chinggis Khan and his Conquest of North China*, Baltimore, 1950; P. Brent, *The Mongol Empire: Genghis Khan: His Triumph and His Legacy*, London, 1976; D. Nicolle, *The Mongol Warlords*, 7–49 (са библиографијом, 49); Dž. Vederford, *Džingis kan i stvaranje savremenog sveta*, Beograd, 2007; о наслеђу и потоњем утицају Џингис-кана на уметност и културу Азије в. *Beyond the Legacy of Genghis Khan*, ur. L. Komaroff, Leiden, 2006; о четири улуса в. J. J. Saunders, *The History of the Mongol Conquests*, 73–77 (са библиографијом); Rafis, *Palgrave Concise Historical Atlas of Central Asia*, IV.23, 24 (Maps 23, 24); R. Hautala, *The Mongol Empire*, 297–32; о термину улус и систему улуса в. P. Jackson, *From Ulus to Khanate: The Making of the Mongol States c. 1220–c.1290*, u: *The History of Mongolia*, I, ur. C. Kaplonski, D. Sneath, Leiden, 2010, 229–248; о термину улус, и посебно о Ногајевом улусу, в. А. Узелац, *Под сенком йса. Тајпари и јужнословенске земље у другој йоловини XIII века*, Београд, 2015, 27–28, 60–61, 131–132, 159–183 и сл.; за период монголске историје од 1220. до око 1290. в. P. Jackson, *From Ulus to Khanate*, 229–248 (са библиографијом); о распаду Монголског царства в. P. Jackson, *The Dissolution of the Mongol Empire*, *Central Asiatic Journal* 22, 1978, 186–244 (= P. Jackson, *The Dissolution of the Mongol Empire*, *The History of Mongolia*, I, Leiden, 2010, 315–357).

¹⁷ О Кублај-кану в. M. Rossabi, *Khublai Khan. His Life and Times*, Berkley – Los Angeles – London, 1988 [2009]; D. Nicolle, *The Mongol Warlords*, 53–95; M. Rossabi, *Chinese Myths About The National Minorities: Khubilai Khan, A Case Study*, *Central and Inner Asian Studies* 1, 1987, 47–81 (= M. Rossabi, *From Yuan To Modern China and Mongolia: The Writings of Morris Rossabi*, Leiden, 2014, 311–326); isti, *Khubilai Khan and the Women in His Family*, u: *Studia Sino-Mongolica. Festschrift für Herbert Franke*, ur. W. Bauer, Wiesbaden, 1979, 153–180 (= M. Rossabi, *From Yuan To Modern China and Mongolia*, 327–362).

¹⁸ B. F. Manz, *Temür and the Problem of a Conqueror's Legacy*, 21–41.

територију којом је владала династија Јуен. Стога, када је Џу Јуенџанг (1368–1398), оснивач кинеске династије Минг (1368–1644), збацио са власти страну монголску династију Јуен, која је владала Кином дуже од једног века (1271/1279–1368), и њеног последњег владара, Тимур се „освајањем“ Кине и устоличавањем нове династије осећао погођеним, будући да је сматрао да улус којим је владао син четвртог сина Џингискана представља део монголске територије и њеног наслеђа. Осим тога, он је у овом улусу имао и своје монголске рођаке.¹⁹ Стога је одлучио да крене у поход на Кину, у тежњи да „поврати изгубљене“ монголске територије.

У контексту целокупне евроазијске историје помен Кине и активност Тимура Ленке у деспотовом житију заслужују посебну пажњу, нарочито ако се има у виду да нису истражени, за разлику од присуства Монгола у српским земљама у периоду XIII века, теме која је у скорије време добила одличну студију.²⁰ Када је реч о термину „Хтаи“ у *Житију десјоџа Сјефана Лазаревића*, Лазар Мирковић је пре дужег времена у свом преводу овог житија указао на то да Константин Филозоф под речју „Хтаи“ подразумева Кину, док Зорица Витић у фототипском издању деспотовог житија из 1875. године [2004], у оквиру именика места и личности, које је саставила, објашњава одредницу „Хтаи“ њеним синонимом „Китај“.²¹ Како се у истраживањима овог термина „Хтаи“ није ишло даље, овај рад има за циљ да укаже на његово порекло и развојне путеве његовог настанка, као и на могућности њиховог тумачења, које са своје стране говоре о обавештености образованог писца деспотовог житија. С друге стране, овај помен далекоисточне земље упућује на изворе на које се Константин Филозоф ослањао и, уједно, на говорно подручје одакле су речи које је користио проистекле. Ово истраживање указује на посредан начин и на везе између земаља које су постојале и које су одржаване на Путу свиле током средњег века, на питање које је у данашњој науци веома актуелно у бројним научним дисциплинама.

*Назив Кине у Житију
десјоџа Сјефана Лазаревића*

Кина се у *Житију десјоџа Сјефана Лазаревића* помиње након вести о непристиглим, изгинулим Тимуровим поклицарима који су се упутили за Цариград. Константин Филозоф је означава речју „Хтаи“:

¹⁹ Sh.-Sh. H. Tsai, *Perpetual Happiness. The Ming Emperor Yongle*, Seattle–London 2001, 161.

²⁰ О појави Монгола у Европи и српским земљама в. А. Узелац, *Под сенком ња*.

²¹ П. Поповић, *Сјаре српске биографије*, 75; В. Јагић, *Константинови Филозоф и његов Живот десјоџа Сјефана*, 046 (додатак; уп. и *исти*, 040).

„Таже опачн се шьдъ въ Хьтан и отъ тоудоу въ поустыне Долоухань странъ глаголющихъ. По сенже землн сѣаше просо за ·s· еже пишта конскадъ быти, кинко сею пиштею пронти по поустыняхъ множествоу ономоу неизреченомоу, коемь его, до прѣдъннихъ странъ мира. И сна съвршнхъ възврати се въ отьчство свое Отрарь глаголющо. Таже пакы въздвигъ се съ въсѣм коннествомъ принде въ Охтан и въ снхъ прѣдѣлѣхъ озидѣ, ндѣже прѣмногыне радн зиды множество кон его нздирѣтъ. Нгдан възвѣстити кмоу, тако ·р· и ·т· шаторъ ошаше поусты, подирѣше ко соуштен въ ннхъ стоденню, онъ же ·к·—мн кожоухы одѣлавъ се и нде сам видѣти бывшею, и вса не възмогъ настоиштее радн зиды сьгледати възвращаетъ се въ становь—напа своа и отъ сицевыне стоудн прошьствена въ оутробоу его събрак вратекъ много хоудожьнѣшннхъ. Онн же поспѣшьше се и ненадѣствно даше кмоу мьсть варень, и пивъ растрже оутробоу его и ·s· дьнни лежавъ, по шестнхъ дньехъ кровь прнде его оусты нафеньдронь. И три дьни еште прѣбывъ оудрѣтъ. Коннество же его разнде се въ своа кждо. Сынъ же его оудрѣжа Перьсы. Сего же Демира въноукъ именець Шарухъ ныннѣ обладаенъ есть въ Перьсѣхъ.“

ОДНОСНО:

„Затим се спреми за борбу (sc. Тимур) отишавши у *Хитаи* (Кина), и одатле у пустиње земље зване Домусхан. По овој земљи сејаше просо шест месеци, да буде храна војсци, да са овом храном прође по пустињи она неисказана множина његових војника до предњих крајева света. И свршивши ово, врати се у своју оцаџину звану Опар (Отрар). Затим опет подигавши се са целом војском дође у Охтај, и у овим пределима зазими, где помре множина његове војске због велике студени. А када му јавише да 110 шатора остадоше пусти, јер помреше од студени они који су у њима, а он се одену са 20 кожуха и пође сам да види шта се догодило, и не могавши све видети ради тадање зиме, врати се у свој стан, и пошто је такова зима продрла у његову утробу, сабра много највештијих лекара. А они пожуришви се и неумесно дадоше му варен мед и пивши растрже своју утробу, и шест дана лежавши, и после 6 дана прође му крв устима и остраг. И оставши (жив) још три дана, умре. А војска се његова разиђе свако својој кући. А син његов завлада Персима. А унук овог Демира именом Шарух сада влада Персима.“²²

На почетку цитата Константин Филозоф наводи да је Тимур отишао у Хтаи, односно да је стигао и ушао у Кину. Када је реч о термину Охтај, смело би се, свакако са великом дозом резерве, у поменутој области или држави „Охтај“ препознати нека мања држава средње Азије, чији се назив завршава са „Хтаи“ односно „Кара-китај“, што свакако остаје за даља истраживања.

²² В. Јагић, *Константиџин Филозоф и његов Живоџ десџоџа Сџефана*, 277–278; П. Поповић, *Сџаре срџске биографије*, 75.

*Називи за Кину у евројским писаним изворима
до времена XIII века*

Услед сложености историјских прилика, удаљености и тешке доступности Кине, у европским историјским изворима различите провенијенције и епоха називи коришћени да означе земљу данас познату под именом Кина често стоје у опречности са историјском истином, до чега је дошло сплетом сложених прилика.²³ Само донекле, у географском смислу близине, али не и у потпуности, пример назива Кине присутан у *Житију десјојџа Стефана* и у другим изворима, можемо упоредити са терминима „Грчка“ и „Хелада“. Наиме, општа је чињеница да странци често одређен народ и земљу именују различитим именом од самих припадника те земље, па је такав случај и са Грчком и са Кином. Римљани су тако под термином „Грци“ подразумевали племена која су настањивала крајњи запад Грчке, односно област Велике Грчке (Магна Граециа).²⁴ Као што сами Грци никада нису употребљавали термин „Грци“ односно „Грчка“ за своју државу, тако ни Кинези никада нису употребљавали за своју државу назив „Хтаи“ односно „Катај“ или „Китај“ (契丹), већ сасвим другачије називе, док су за свој народ користили термин „Хан“ (汉).²⁵

Да бисмо разумели назив који употребљава Константин Филозоф да именује Кину, као и да бисмо видели његово место у односу на друге називе за ову земљу, навешћемо најпре термине односно топониме које је грчко-римска цивилизација користила да означи далекоисточне кинеске области и народ у старом веку, у касноантичком периоду и раном средњем веку.

*

Средњовековне представе о Истоку уопште, па и о Кини, које су Европљани имали, вуку своје корене из дела античких писаца. Најудаљеније области Азије означаване су називом „Sinae“, чије је име одговарало владајућој кинеској династији Ћин у III веку пре нове ере (□, 221–207. године п. н. е.). Овај термин је био у употреби у средњем веку, а и арапски историчари и средином XV века (1435) користе овај топоним за Кину.²⁶ Најудаљенија подручја азијског континента означавана су у

²³ В. доле.

²⁴ О термину „Грци“, односно „Граеци“ в. W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, London, 1956, 1010–1011; о употреби различитих термина за Византинце, као и њихову државу и народ у српским средњовековним изворима, в. Љ. Максимовић, *Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима*, Зборник радова Византолошког института 38, 1998, 215–227.

²⁵ В. доле.

²⁶ А. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, 257 (“Sin”); в. доле.

грчко доба и термином „Serica“ или сличним (τὰ Σηρικὰ), под којим се подразумевала земља у којој живи народ „Серес“, која се географски наслања на област „Sinae“. ²⁷ Како се на основу извора стиче слика, знање које су Грци и Римљани поседовали о локацији Кине доста је скромно. Иако су ове области и етноним везан за њих често помињани у изворима, и то по правилу у контексту производње свиле и свилених тканина, ови термини су и данас тешки за анализу када је у питању њихова тачна географска локација. ²⁸ Наведена два термина („Sinae“ и „τὰ Σηρικὰ“ и њима сродни називи) били су наизменично у употреби у грчком свету у античко доба. По узору на грчке и римске писце, ²⁹ и хришћански односно византијски писци користе ове и сродне термине у својим делима. ³⁰ Поводом ових термина постоје бројне забуне и нејасноће, а нарочито о убикацији тих подручја, што не чуди, с обзиром на чињеницу да су, уопште узев, Кина и Далеки Исток били релативно слабо познати грчкој и римској цивилизацији, као и Европи у целини, све до периода монголских освајања и пустошења. ³¹ Како се одређени

²⁷ *The Geography of Strabo*, transl. H. L. Jones, Book XV, London, 1930, 32/15.1.20–21; о Страбонском животу и делу иначе в. М. Обрадовић, *Страбо из Амасије. Историјар и географ. VII књига Страбонске Географије: Превод и коментари*, Београд, 2018, 5–114.

²⁸ О свили и о њеној производњи в. А. Cutler, N. Paterson Ševčenko, *Silk*, у: Oxford Dictionary of Byzantium, III, ur. A. Kazhdan, New York – Oxford, 1991, 1896–1897; за Пут свиле в. А. L. *Silk Route*, у: исто, 1898 (са литературом).

²⁹ Тако, примера ради, знаменити римски песник Хорације (65–8. п. н. е.) помиње Кину уз Индију – „Seras“; Horace, *Odes and Epodes*, ed. and transl. N. Rudd, Cambridge–London, 2004, 48, а то чини и Плиније Старији (23–79) у свом делу *Историја природне историје*, *The History of the World: Commonly Called The Natural Historiae of C. Plinius Secundus*, London, 1634, 267, 272, 281, 304, 322, 634, 639, 645, 658, 712, 1260, као и Паусанија, *Cathay and the Way Thither, I. Being A Collection of Medieval Notices of China*, ur. H. Yule, Cambridge, 2009 [1866], CLVII.

³⁰ Грчки и римски географи, историчари, пагански филозофи, хришћански писци и други користе поменуте термине, в. *Cathay and the Way Thither*, I, XXXIX–XLV; A. Bueno, *Roman Views of the Chinese in Antiquity*, Sino-Platonic Papers 261, 2016, 1–22. Тако, нпр., Келс, грчки платонистички филозоф (II век) и, уз њега, Ориген Александријски (185–253) користе у својим делима термин Σῆρες и сл., Celsus, *On the True Doctrine. A Discourse Against the Christians*, transl. with a General Introduction by R. J. Hoffmann, New York Oxford, 1987, 114 (IX.); Celso, *Il discorso vero*, Milano, 1987, 146 (VI.62); Patrologiae cursus completus, Series graeca 11, 1509C, 1512B (VII. 63–64); *Origenes Werke, Zweiter Band, Buch V–VIII, Gegen Celsus, Die Schrift von Gebet*, ur. P. Koetschau, Leipzig, 1899, 212.24, 214.3; Origenes, *Contra Celso, Versión, traducción y notas de D. Ruiz Bueno*, Madrid, 1967, 514, 516.

³¹ *Cathay and the Way Thither*, I, 183–197; о Путу свиле и оживљавању веза између Истока и Запада у време Монгола в., нпр.: Xingru Liu, *The Silk Road in World History*, Oxford, 2010, 109–126; овај термин је релативно кратко обрађен и у речнику Лидла и Скота, в. H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, Oxford, 1996, 1594, s. vv. Σῆρ, σηρικός.

термини које користе поједини византијски писци да означе Кину знатно разликују од наведених, и њима ћемо посветити дужну пажњу.

Када је реч о византијском периоду, најзначајније податке о Кини помињу и њен назив доносе Козма Индикоплов, познати александријски трговац и писац *Хришћанске топографије*,³² Прокопије из Цезареје, најзнаменитији византијски историчар времена Јустинијана,³³ и Теофилакт Симоката, писац и историчар.³⁴

Козма Индикоплов (VI век), за разлику од свих ранијих грчких писаца који помињу Кину, за ову земљу користи термин „Ѡиница“ (Τζίνιτζα) односно „Ѡиниста“ (Τζίνιστα), за који одређени истраживачи сматрају да је хеленизована реч од санскритског топонима „Cinasthāna“ односно персијског „Chinistan“.³⁵ *Прокопије из Цезареје* (VI век) опширно наводи како су свилена буба и тајна производње свиле прокријумчарене у Византију, док за државу на Истоку где се прозиводи свила користи топоним „Сиринда“ (Σηρίνδα).³⁶ Осим наведених писаца, међу европским, односно византијским писаним изворима у којима наилазимо на спомен Кине Теофилакт Симоката (VI–VII век) заузима веома значајно место.³⁷ Он даје сразмерно велики број података о Кини, толико да поједини истраживачи сматрају његово дело најзначајнијим за познавање Кине пре времена Марка Пола.³⁸ Оно што је важно у контексту овог истраживања јесте да се назив који Симоката употребљава да именује Кину сасвим разликује од свих ранијих уобичајених имена за ову земљу. Симоката, наиме, у свом делу *ИсиѠорија* (620–630) Кину

³² *Cosmas Indicopleustès, Topographie Chrétienne*, I, Introduction, texte critique, illustrations, traduction et notes W. Wolska-Conus, Paris, 1968, 353–357; *Cosmas Indicopleustès, Topographie Chrétienne*, III, Introduction, texte critique, illustrations, traduction et notes W. Wolska-Conus, III, Paris, 1973, 345–347; M. Kordosis, *The Limits of the Known Land (Ecumene) in the East According to Cosmas Indicopleustes: Tzinista (China) and the Ocean*, Byzantium 69, 1999, 99–106; Zhang Xu-shan, *The Name of China and Its Geography in Cosmas Indicopleustes*, Byzantium 74, 2004, 452–462; 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系研究*, 北京, 中华书局2012, 7–25; *Cathay and the Way Thither*, I, XLVII–LIII.

³³ Procopius, *History of Wars*, I (Books I, II), ur. H. B. Dewing, London – New York, 1914, 192–193; 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系*, 27–29.

³⁴ Zhong Xueshan, *On the Origin of the “Taugast” in Theophilact Simocatta and the Later Sources*, Byzantium 80, 2010, 485–501; 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系*, 41–87; о Теофилакту Симокати в. *Simokattes, Theophilaktos*, u: Oxford Dictionary of Byzantium, III, 1900–1901 (са литературом).

³⁵ 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系*, 7.

³⁶ Г. Острогорски, *ИсиѠорија Византије*, Београд, 1996, 92–93 (са старијом литературом); Procopius, *History of the Wars* (Books VII, VIII – continued), Cambridge, 1962, 228–229; 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系*, 27–39, 86–88.

³⁷ Zhong Xueshan, *On the Origin of the “Taugast” in Theophilact Simocatta and the Later Sources*, Byzantium 80, 2010, 485–501; 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系*, 41–87.

³⁸ G. F. Hudson, *Europe and China: A Survey of Their Relations from the earliest Times to 1800*, London, 1931, 127.

назива именом „Тавгаст“ (Ταυγάστ; 桃花石),³⁹ који служи да означи име једног народа, али и име једног града.⁴⁰ Варвари који живе близу Тавгаста представљају веома храбар и бројан – по бројности у свету јединствен народ, који узгаја свилене бубе, бави се производњом свиле и чији врховни владар носи титулу „син неба“.⁴¹ О пореклу имена „Тавгаст“ постоје бројна мишљења и претпоставке, али до данас оно још није са сигурношћу утврђено.⁴² Овај термин је у византијским изворима јединствен и њега је Симоката очито преузео из турских докумената, али и других извора, који су му стајали на располагању.⁴³

*Називи за Кину у европским писаним изворима
од XIII века („Катај“)*

Већ смо напоменули да монголска освајања и пустошења уводе Европу у нови период, када је познавање Далеког Истока и Кине у питању. Европско разумевање области источне Азије и Кине знатно је трансформисано у XIII и XIV столећу.⁴⁴ За разлику од писаца из ранијих епоха, који Кину не обилазе, аутори дела који помињу Кину из времена Монголског освајања, односно XIII века углавном лично одлазе у Кину и дају своја сведочанства са лица места, где бораве одређено време или читав низ година. Осим тога, сведочанства млађих писаца су опширнија и доносе више података од кратких вести из ранијих епоха. Када су европски и арапски путници почели да стижу до Монголског царства, они су Кину називали термином „Катај“ (Cathay, Kitaiia, Cataia, Cathaia).⁴⁵

³⁹ *Theophilacti Simocattae Historia*, ur. De Boor, Lipsiae, 1887, 257.19–20, 23 (VII. 7, 11–12), 258.2 (VII. 7.12), 260.27, 29 (VII.9, 1; VII.9, 2), 261.2 (VII.9, 2), 261.9 (VII.9, 4), 261.16 (VII.9, 6), 261.24–25 (VII.9, 8); *The History of Theophilact Simocatta*, An English translation with Introduction and Notes M. and M. Withby, New York – Oxford, 1986, 192–193; о овом термину подробно в. P. A. Boodberg, *Marginalia to the Histories of the Northern Dynasties*, Harvard Journal of Asiatic Studies 3, 1938, 222–224; 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系*, 45 и другде.

⁴⁰ *Theophilacti Simocattae Historia*, 257.19–20; *The History of Theophilact Simocatta*, VII. 7.10–12; P. A. Boodberg, *Marginalia to the Histories of the Northern Dynasties*, Harvard Journal of Asiatic Studies 3–4, 1938, 223; Zhong Xueshan, *On the Origin of Taugast*, 485.

⁴¹ В. нап. 39; о титули „Син неба“ в. J. Dull, *The Evolution of Government in China*, u: Heritage of China: Contemporary Perspectives on Chinese Civilization, ur. P. S. Ropp, Berkley – Los Angeles, 1990, 55–85; A. Woodside, *Vietnam and the Chinese Model: A Comparative Study of Vietnamese and Chinese Government in the First Half of the Nineteenth Century*, Cambridge, 1971.

⁴² О етимологији овог имена в. Zhong Xueshan, *On the Origin of Taugast*, 487–501; 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系*, 46–54.

⁴³ Zhong Xueshan, *On the Origin of Taugast*, 486, 486.3; 张绪山, *中国与拜占庭帝国关系*, 45–46; E. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, London, 2009, 168–169.

⁴⁴ *Cathay and the Way Thither*, I, CXV и даље.

⁴⁵ В. наредне нап.

Овако, између осталих, Кину називају папски изасланик, фрањевац и својевремено Барски архиепископ Ђовани Плано Карпини (око 1180–1252),⁴⁶ Фазл Улах-Рашидин – Рашидудин познатији као Рашид ал-Дин, персијски државник, лекар, учени енциклопедиста и министар Илканата (око 1247–1318),⁴⁷ затим фламански фрањевац Вилијам Рубрук (око 1220–1293),⁴⁸ мисионар-фрањевац Одорик из Порденоне (1286–1331),⁴⁹ знаменити венецијански путник и трговац Марко Поло (1254–1324),⁵⁰ фирентински трговац и политичар Франческо Балдучи Пеголоти (1290–1347),⁵¹ марокански путник, Танжирац, Ибн Батута (1304–1368/1369)⁵² и др., да наведемо само оне најважније писце. И бројни други писци и извори помињу исти назив „Катај“ када говоре о Кини у различитим контекстима.⁵³ Занимљиво је да и кастиљански изасланик и путописац Руј Гонзалес де Клавиho (?–1412) у свом познатом спису о изасланству на Тимуров двор у Самарканду на више места наводи термин „Катај“ (Catau) да њиме означи Кину.⁵⁴ Када говоримо о термину „Катај“, уз спис фрањевца Одорика из Пондероне, нарочито треба обратити пажњу на три извештаја, односно на податке о којима говоре Рашид ал-Дин, Марко Поло и Ибн Батута, будући да они праве јасну разлику међу називима које наводе.

Рашид ал-Дин је био један од најобразованијих људи свог времена и ослањао се на знања ранијих исламских учењака. О овоме

⁴⁶ G. Da Pian Del Carpine, *The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars (Historia Mongalorum Quos Nos Tartaros Appellamus: Friar Giovanni Di Plano Carpini's Account of His Embassy to the Court of the Mongol Khan)*, translated with an introduction by E. Hildinger, Wellesley (MA), 1996, 58, 59, 82, 83, 108, 111; *Cathay and the Way Thither*, I, CXXIII–CXXIV.

⁴⁷ *Cathay and the Way Thither*, II. *Being A Collection of Medieval Notices of China*, ur. H. Yule, Cambridge, 2009 [1866], 257 и даље.

⁴⁸ *Cathay and the Way Thither*, I, 99; *The Mission of Friar Willam of Rubruck. His Journey to the Court of the Great Khan Mönke, 1253–1255*, ur. P. Jackson, D. Morgan, Burlington, 2010, 10, 23, 50, посебно 202 и сл.

⁴⁹ *Cathay and the Way Thither*, I, 146/44 (= O. da Pordenone, *The Travels of Friar Odoric*, Grand Rapids, 2002); в. и А. С. Moule, *A Life of Odoric of Pordenone*, T'oung Pao 20/1, 1920, 275–290; O. of Pordenone, *Relatio*, ed. A. den Wyngaert, Sinica Franciscana 1, 1929, 413–495.

⁵⁰ *The Travels of Marco Polo*, transl. R. Lantham, u: *The History of Mongolia*, I, ur. C. Kaplonski, D. Sneath, Leiden, 2010, 402, 407, 409, 410, 411, 412, 413, 422, 425, 426, 427 (= Марко Поло, *Милион*, Нови Сад, 1947, 45, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 101, 111, 114; даље у тексту: Марко Поло, *Милион*, са бројем стране).

⁵¹ *Cathay and the Way Thither*, II, LXXII, 291, 293, 294 и др.

⁵² *Cathay and the Way Thither*, II, 397–526; K. A. Wittfogel, F. Chia-Sheng, *History of Chinese Society: Liao (907–1125)*, Transactions of American Philosophical Society 36/1, 1949, 2.

⁵³ *Cathay and the Way Thither*, I; *Cathay and the Way Thither*, II, LXXII и др.

⁵⁴ R. González de Clavijo, *Narrative of the Embassy*, 94, 133, 134, 141, 165, 172, 173, 174, 175, 194.

сведочи чињеница да он, као и Марко Поло и Ибн Батута од ранијих писаца, детаљније говори о Кини – делећи је на два дела и правећи разлику између северне (Катај, Cathay, 契丹) и јужне Кине (Манџи; Ман Ц, 蛮子, Chin, Sin).⁵⁵ Марко Поло на више места помиње термин „Катај“,⁵⁶ на једном месту га назива покрајином,⁵⁷ а на једном наводи и да је „Катај“ назив града.⁵⁸ Такође и за „Манџи“ („Еуманџи“) каже да је покрајина,⁵⁹ затим „велика покрајина“,⁶⁰ односно „велика земља“. ⁶¹ На основу једног навода сазнајемо да је и „Манџи“ име једног града.⁶² „Манџи“ носи епитет и „велики Манџи“. ⁶³ Иако Марко Поло није хронолошки посматрано био први писац који је Кину назвао именом „Катај“, он јесте био један од првих аутора који користи овај термин за Кину, који такође у *Житију деспоџа Стефана Лазаревића* користи и Константин Филозоф, а дело венецијанског путника било је далеко утицајније и читаније од осталих. Термин „Катај“ јавља се и раније, а његова најранија употреба забележена је у једном ујгурском манихејском документу с краја X и почетка XI века.⁶⁴ Називи „Китај“ и „Кара-Китај“ појављују се и у делу *Тајна историја Монгола* (Ch'i-ta 乞塔 Qida, „Китај“), Но-la-chi-ta („Кара-китај“), а Ибн Батута такође прецизно одваја, како смо рекли, северну и јужну Кину.⁶⁵ Занимљиво је да је Кристофер Колумбо (1451–1506), путујући на запад, веровао да ће стићи у Индију и у Катај.⁶⁶

Како показују извори, појам „Катај“ био је у далеко широж употреби и много прихваћенији од појма „Манџи“. ⁶⁷ Појам „Катај“ од-

⁵⁵ За Раш ал-Дина в. Н. Park, *Beyond Marco Polo. Islamic Knowledge about China, 1260–1368*, u: isti, *Mapping the Chinese and Islamic Worlds. Cross-Cultural Exchange in Pre-modern Asia*, Cambridge, 2012, 131–132; за Марка Пола в. наредне нап.; за Ибн Бату у в. К. А. Wittfogel, F. Chia-Sheng, *History of Chinese Society: Liao*, 2.

⁵⁶ Марко Поло, *Миллион*, 45, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 101, 111, 114.

⁵⁷ *Исџо*, 111.

⁵⁸ *Исџо*, 79.

⁵⁹ *Исџо*, 92, 100, 120, 123, 124, 125, 126, 128, 129.

⁶⁰ *Исџо*, 114.

⁶¹ *Исџо*, 115.

⁶² *Исџо*.

⁶³ *Исџо*, 118.

⁶⁴ К. А. Wittfogel, F. Chia-Sheng, *History of Chinese Society: Liao*, 1–2.

⁶⁵ *Исџо*.

⁶⁶ B. Laufer, *Columbus and Cathay, and the Meaning of America to the Orientalist*, *Journal of the American Oriental Society* 51/2, 1931, 87–103; S. Phillips, *Outer World of the European Middle Ages*, u: *Implicit Understandings: Observing, Reporting, and Reflecting on the Encounters between Europeans and Other Peoples in the Early Modern Era*, ur. S. B. Schwartz, Cambridge, 1996, 23, 24, 41.

⁶⁷ За појам „Катај“ в. А. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, 332; *Cathay and the Way Thither*, I, CXV и даље; E. R. Slack, *Sinifying New Spain. Cathay's Influence on Colonial Mexico via the Nao de China*, u: *The Chinese in Latin America and*

носно „Хтаи“ из *Жийија десјоѿа Сѿефана Лазаревића* није дериват настао из времена аутохтоних кинеских династија Ћин (金朝; 1115–1234. године п. н. е.) и Сунг (宋朝; 960–1234), које су владале северном и јужном Кином пре монголске инвазије, него се он односио на народ „Ћидан“ (契丹), Ћиданце, односно Китанце, Китајце, који су били пореклом Монголи и који су владали Монголијом и северном Кином у периоду од X до XII века (907–1125).⁶⁸ Реч је заправо о страниј варварској династији (а уједно и припадницима народа) монголског порекла по имену „Китан“, чије је кинеско име било „Лиано“ (辽). Име „Китан“, чији је финал *-н* у староујгурском језику прешао у финални вокал ипси-лон односно финални вокал *-и*, послужио је очигледно као извор имена Китај за позније исламске писце, с обзиром на чињеницу да турски, монголски и ујгурски језици припадају истој, алтајској групи језика. Управо је са овом незнатно измењеном формом са вокалним финалом на крају имена упозната позносредњовековна односно рана модерна Европа, и то, поред горенаведених извора, путем исламских извора, који стоје у његовој основи, и руских извора.⁶⁹ Тако је топоним „Китај“, тј. „Катај“ надживео власт династије Китан у северним областима Кине, а очуван је и у имену царства Кара-Китај, основаног у централној Азији у XII веку, које је освојио Џингис-кан 1218. године.⁷⁰ Како су ово име монголског порекла у различитим интеракцијама у централној Азији Турци преузели, оно је постало и турски назив за Кину.⁷¹ До оваквог закључка је анализом и разговором са кинеским муслиманима први дошао учени језуита и велики верски мисионар у Кини Матео Ричи (1552–1610), који је дугогодишњим боравком у Кини, разматрањима и

the Caribbean, ur. W. Look Lai T. Chee-Beng, Leiden, 2010, 7–31; P. Jackson, *The Mongols and the West: 1221–1410*, London – New York, 2018, 33, 295, 309, 331, 336–337, 345, 348–349, 361–362; D. Van Netten, *The Richest Country in the World: Dutch Knowledge of China and Cathay and How to Get There in the 1590s*, u: *Foreign Devils and Philosophers. Cultural Encounters between the Chinese, the Dutch, and Other Europeans, 1590–1800*, ur. T. Weststeijn, Leiden, 2020, 24–56.

⁶⁸ О варварском племену Китајци в. Н. Franke, *The Forest People of Manchuria: Kitans and Jurchens*, u: *The Cambridge History of Early Inner Asia*, ur. D. Sinor, Cambridge, 1994, 400–412.

⁶⁹ J. A. Millward, P. C. Perdue, *Political and Cultural History of the Xinjiang Region Through the Late Nineteenth Century [The Kara Khitay and the Mongols]*, u: *Xinjiang. China's Muslim Borderland*, ur. S. F. Starr, London – New York, 2015 [2004], 43.

⁷⁰ За прелазак финала *-н* у *-и* у именици „Китај“ односно „Кара-Китај“ в. D. Sinor, *The Kitan and the Kara Kitay*, u: *History of Civilisations of Central Asia*, 4. *The Age of Achievement: A.D. 750 to the End of the Fifteenth Century. Part 1: The Historical, Social and Economic Setting*, ur. M. S. Asimov, C. E. Bosworth, UNESCO Publishing, 1998, 241; S. Phillips, *Outer World of the European Middle Ages*, 39–40.

⁷¹ J. A. Millward, P. C. Perdue, *Political and Cultural History of the Xinjiang Region [The Kara Khitay and the Mongols]*, 43–44.

аргументима, у посебном поглављу својих списа, ословљеном „Катај и Кина“ показао да је термин „Катај“, који користи Марко Поло, заправо идентичан термину Кина.⁷²

Од свега до сада реченог, што је важно, закључује се да се Константин Филозоф у именовану Кине у *Житију деспота Стефана Лазаревића* није ослањао на класичне грчко-римске изворе и наслеђе, већ на савремене турске и европске језичке токове свог времена, који по својој природи вуку турско-монголске корене.⁷³

Најзад, треба указати и на важну чињеницу да термин „Хтаи“, односно „Катај“ носи наглашено пејоративно, односно погрдно значење за Кинезе, што свакако писац деспотовог житија није могао знати. Наиме, иако су подаци које доноси Марко Поло и други европски путници о европском везама са Кином тачни, они склопом прилика и околности носе у себи, као и подаци других писаца који помињу Катај, и једну само донекле тачну истину, која се оцртава у називу Кине, а која је, као таква, опстала у бројним језицима света и до данашњег дана. Наиме, Европљани који су долазили на Далеки Исток у XIII и XIV веку нису долазили у „праву“ Кину, већ у земљу коју су у скорије време покорили номадски монголски освајачи са севера. Тадашња „Кина“, у коју је пристигао Марко Поло, била је у том тренутку доступна странцима, будући да су актуелни владари Кине (Монголи) странцима више веровали него самим кинеским поданицима. „Права Кина“ иначе није била и не би била превише отворена према странцима да је била слободна, а била је под монголским јармом управо у назначеном периоду између 1271/1279. и 1368. године. Да би се боље разумела ситуација и историјска заблуда у вези са топонимом и етнонимом „Катај“, који и данас бројни народи света користе за државу Кину и њен народ, можемо се послужити аналогијом са само делимично сродним примером из српске историје. Као што су у XIX веку „стара или права Србија“ – Косово и Метохија и Македонија били под османским јармом, тако је и Кина коју обилази Марко Поло била под монголским јармом. Тако, када Ами Буе обилази овај део Балканског полуострва, он своју књигу именује као *Евројска Турска*, а не „стара и права Србија“, иако свакако зна да овај простор настањује словенски живаљ.⁷⁴ Можемо само замислити како би изгледало да неке земље „стару Србију“ називају Турском

⁷² О имену Кине код Матеа Ричија в. *利玛窦中国札记*. 上下册 (金尼格著), 北京中华书局) 1983, 3–10, 541–558, посебно 557 (= *China in the Sixteenth Century: The Journals of Mathew Ricci. 1583–1610*, New York, 1953); M. Fontana, *Matteo Ricci. A Jesuit in the Ming Court*, Lanha, 2011, 34.

⁷³ A. Ibn Arabshah, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, 257 („Sin“); K. A. Wittfogel, F. Chia-Sheng, *History of Chinese Society: Liao*, 2, 2.17.

⁷⁴ B. A. Boué, *Récueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe*, Paris, 1954; M. C. Милојевић, *Путопис дела њаве (сиџаре) Србије*, 1–3, Београд, 2018.

или Европском Турском! Управо у овоме лежи парадокс и тежина термина „Катај“ – он у бити означава припаднике монголског племена, који су подјармили кинески народ, а формално служи да означи Кину и њен народ. У том смислу је „Катај“ на својеврстан начин синоним синтагми „Европска Турска“ у наведеном примеру – уместо изворног кинеског назива за припаднике кинеског народа и државе, који би одговарао термину „стара или права Србија“ у поменутој аналогiji, у употреби је вековима и до дан данас у читавом свету пејоративни назив „Катај“, који означава нецивилизована варварска монголска племена са севера кинеске територије која су у два наврата покорила Кину и владала њоме – у време династије Китај, тј. Лиао (907–1125) и у време династије Јуен (1271/1279–1368). Употреба овог назива наметнута је склопом различитих историјских и других околности. У том смислу, у савременој кинеској литератури може се наићи на мишљење о постојању тзв. „треће Кине“: оне Кине која не представља ни „Катај“ ни „Манџи“, што су све имена са наглашеним пејоративним значењем.⁷⁵ Наиме, ово мишљење ставља у фокус „праву Кину“ и њене истинске, аутохтоне називе којом кинески историјски извори означавају земљу у којој живи националност Хан, који су били сасвим другачији од страних и наметнутих израза. Неки од ових назива су „Хуасја“ (华夏), „Џунхуа“ (中华), „Шенџоу“ (神州), „Ђјуџоу“ (九州) и др., о чему, поред осталих, посебно сведочи и језуита и ерудита Матео Ричи.⁷⁶ Ипак, на овом месту треба подсетити и на још један парадокс, а то је да, колико год да је Кинеско царство, чије је једно од назива и данашњи назив Средишње царство (中国), било на свеопштем цивилизацијском нивоу, на економском, административном и духовном пољу у далекој надмоћи и предности испред целог света, а нарочито за време владавине кинеске династије Танг (618–907), која представља „златно доба“ њене цивилизације, Кинеско опо током читаве своје историје никада није поседовало војну надмоћ и територијални опсег, као што их је поседовало под влашћу монголских освајача крајем XIII века, за време владавине Кублај-кана (1279–1294). Тако се у склопу поменутих околности и заслугом историјских и других прилика као име Кине у бројним језицима света, па и у српскословенском, укоренио и умрежио један назив – назив „Хтаи“ („Катај“), који не означава кинески народ већ народ који је привремено освојио Кину и њоме владао веома кратко, у време које се подударило са тренутком када су Европљани стигли на далеки азијски Исток.

⁷⁵ Прва два назива односе се на термине „Катај“ и „Манџи“, в. горе. 谢选骏, 第三中国论, 谢选骏全集第十六卷, 2016, 228.

⁷⁶ 利玛窦中国札记, 3–10 и сл.; 第三中国论, 谢选骏全集, 228.

Andela Đ. Gavrilović

THE MENTION OF CHINA IN THE LIFE OF DESPOT STEFAN
LAZAREVIĆ AUTHORED BY KONSTANTIN FILOZOF

S u m m a r y

This paper deals with the rare and precious mention of China in the life of Despot Stefan Lazarević authored by Konstantin Filozof (ca. 1431). The word probably goes on the earliest known Serbian historical source mentioning China. The paper deals with the name that Konstantin Filozof uses to address the country of China – „Хѣтай“ („Cathay“ that is “Cathay”) and the reasons of such a use. In other words, the origin(s) of the particular name of China are analyzed in the paper, its meaning, the sources that Konstantin Filozof used in addressing China in such a way.

Describing the life and exploits of the first son of Lazar Hrebeljanović, the second and the last ruler of the Lazarević dynasty – despot Stefan, Konstantin Filozof also gives an account of the story of Tatar emir Temerlan – Temur Lenka (1336–1405), who, in addition to numerous military campaigns and conquests, began military campaigns against China in 1404/1405. While encamped he suffered illness and died, before reaching China border. The first, introductory part of the paper, is thus devoted to investigating the reasons of Timur’s aspirations to conquer China. The second part of the paper is devoted to the study of the European names of China, present in different historical sources from ancient Greek period till the middle of the 15th century. The term “Cathay” is particularly analyzed in the paper, due to the fact that Konstantin Filozof uses it while describing the life of Despot Stefan. It is concluded that by using this particular toponym and etnonym for the historical appellation of China Konstantin Filozof does not rely on the classical Greco-Roman heritage, but rather on the contemporaneous Turkish and European language tendencies, which are firmly rooted to its Turco-Mongol roots and tradition.

Keywords: China, “Htai” (“Cathay”), the life of despot Stefan Lazarević, Konstantin Filozof, 1431, China’s historical appellation, origin, meaning.